

ВІДГУК

**доктора юридичних наук, професора,
завідувача сектору проблем реалізації господарського законодавства
відділу проблем модернізації господарського права та законодавства
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені
В.К. Макутова Національної академії наук України»
Теремецького Владислава Івановича
на дисертацію Грошка Бориса Богдановича «Правове регулювання
земельних відносин в Україні та країнах Європи: порівняльний аналіз»,
поданої до захисту в разову спеціалізовану вчену раду
ДФ 58.082.155 Західноукраїнського національного університету
на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 Право
за спеціальністю 081 Право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження не викликає сумнівів і зумовлена сучасним станом розвитку земельного законодавства України, необхідністю вдосконалення механізму правового регулювання земельних відносин в умовах реформування земельної сфери, розвитку ринку земель, цифровізації публічного управління, децентралізації владних повноважень та реалізації євроінтеграційного курсу держави. Земельні відносини безпосередньо впливають на забезпечення права власності, інвестиційну привабливість, стале використання природних ресурсів і функціонування економіки, що зумовлює особливу увагу до ефективності їх правового регулювання.

Особливого значення зазначена проблематика набуває в умовах активної трансформації земельного законодавства України. Відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення, реформування системи управління земельними ресурсами, розвиток електронних сервісів, удосконалення кадастрових систем, передача повноважень органам місцевого самоврядування, а також необхідність захисту прав власників і користувачів земельних ділянок обумовлюють потребу у виробленні сучасних наукових підходів до розвитку земельного законодавства. Додаткових викликів цій сфері надають наслідки збройної агресії проти України, які актуалізують питання відновлення порушених майнових прав, інвентаризації земель, рекультивації територій та формування ефективних правових механізмів післявоєнної відбудови.

Водночас європейська інтеграція України зумовлює необхідність адаптації національного законодавства до аспис Європейського Союзу, впровадження європейських стандартів захисту права власності, правової визначеності та прозорості земельного ринку. За цих умов особливого значення набуває порівняльно-правове дослідження моделей регулювання земельних відносин, сформованих у країнах Європи, що дає змогу визначити перспективні напрями подальшого вдосконалення національного законодавства.

У цьому контексті дисертаційна робота Бориса Богдановича Грошка, присвячена порівняльно-правовому аналізу правового регулювання земельних відносин в Україні та країнах Європи, є своєчасною, відповідає сучасним потребам юридичної науки та практики, а сформульовані в ній висновки й пропозиції мають значення для подальшого розвитку земельного законодавства України та його гармонізації з європейськими правовими стандартами.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що сформульовані автором наукові положення, висновки та рекомендації є належним чином обґрунтованими, логічно послідовними й характеризуються достатнім рівнем наукової достовірності. Дисертаційне дослідження виконано із застосуванням комплексу загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, що забезпечило всебічне дослідження предмета роботи та досягнення поставленої мети.

Обґрунтованість отриманих результатів забезпечується чітко визначеною методологією дослідження, логічною структурою дисертації та послідовністю викладу матеріалу. Автор системно переходить від аналізу теоретичних засад правового регулювання земельних відносин до дослідження європейських моделей їх нормативного забезпечення, завершуючи роботу формулюванням пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства з урахуванням європейського досвіду.

Позитивно оцінюється використання широкої нормативної та наукової бази дослідження. Дисертантом опрацьовано положення Конституції України, Цивільного та Земельного кодексів України, спеціального земельного законодавства, актів права Європейського Союзу, законодавства окремих європейських держав, практики національних судів і Європейського суду з прав людини, а також значний масив вітчизняної та зарубіжної наукової літератури. Це забезпечило належний рівень аргументованості сформульованих висновків та їх відповідність сучасному стану розвитку юридичної науки і практики.

Особливої уваги заслуговує застосування порівняльно-правового методу. Автор не обмежується описом зарубіжного досвіду, а критично оцінює можливість використання окремих європейських підходів у національному законодавстві, що свідчить про самостійність дослідження та його практичну спрямованість.

Достовірність одержаних результатів підтверджується також їх належною апробацією у наукових публікаціях автора та виступах на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Отже, сформульовані Борисом Богдановичем Грошком наукові положення, висновки й рекомендації є достатньо обґрунтованими, ґрунтуються на чинному законодавстві України, праві Європейського Союзу, сучасних досягненнях

юридичної науки та результатах аналізу правозастосовної практики, що дає підстави визнати їх достовірними та такими, що відповідають вимогам, які ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Оцінка змісту та завершеності дисертації.

Дисертаційна робота Бориса Богдановича Грошка на тему «Правове регулювання земельних відносин в Україні та країнах Європи: порівняльний аналіз» є завершеним, самостійним і цілісним науковим дослідженням, у якому на належному теоретичному рівні розв'язано актуальне наукове завдання, пов'язане з комплексним порівняльно-правовим дослідженням сучасної моделі правового регулювання земельних відносин в Україні та країнах Європи.

Структура дисертації є логічною та відповідає поставленій меті й визначеним завданням дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Побудова дисертації забезпечує послідовний перехід від теоретичних засад досліджуваної проблематики до аналізу європейського досвіду та формулювання пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства.

У вступі автор належним чином обґрунтував актуальність теми, визначив мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризував методологічну основу роботи, сформулював положення наукової новизни, окреслив практичне значення одержаних результатів та навів відомості щодо їх апробації.

У першому розділі досліджено теоретико-правові засади регулювання земельних відносин, визначено їх правову природу, особливості співвідношення приватноправових і публічно-правових елементів, а також підстави виникнення, зміни та припинення відповідних правовідносин. Позитивно оцінюється прагнення автора розглядати земельну ділянку не лише як природний ресурс, а й як повноцінний об'єкт цивільних прав, обґрунтовуючи необхідність збалансованого поєднання приватноправових і публічно-правових механізмів регулювання.

Другий розділ присвячено аналізу правового регулювання земельних відносин у країнах Європи. Автор здійснив змістовний порівняльно-правовий аналіз різних моделей земельно-правового регулювання, визначив особливості впливу права Європейського Союзу на розвиток національних правопорядків та обґрунтував доцільність використання окремих європейських підходів у процесі вдосконалення законодавства України.

У третьому розділі досліджено сучасні тенденції розвитку земельних відносин, проаналізовано роль судової практики та альтернативних способів вирішення спорів, а також визначено перспективні напрями модернізації земельного законодавства з урахуванням цифровізації, європейської інтеграції та сучасних викликів, пов'язаних із відновленням земельних ресурсів.

Важливо, що матеріал кожного розділу завершується змістовними висновками, які узгоджуються із загальними висновками дисертації. Простежується чіткий взаємозв'язок між поставленою метою, завданнями, положеннями наукової новизни, змістом дослідження та сформульованими автором рекомендаціями.

Дисертація написана грамотною науковою мовою, характеризується належною логікою викладу, аргументованістю висновків і єдністю концептуального підходу. Автор демонструє належний рівень володіння сучасною юридичною методологією, здатність критично аналізувати наукові підходи, нормативний матеріал і правозастосовну практику, формулюючи власні обґрунтовані висновки.

Таким чином, зміст дисертаційної роботи повністю відповідає її темі, поставленій меті та визначеним завданням, а сама робота є завершеним кваліфікаційним науковим дослідженням, у якому запропоновано авторське вирішення актуального наукового завдання у сфері правового регулювання земельних відносин.

Наукова новизна результатів і достовірність наукових положень, дисертаційної роботи

Наукова новизна дисертаційної роботи Бориса Богдановича Грошка полягає у комплексному дослідженні сучасної моделі правового регулювання земельних відносин в Україні та країнах Європи, обґрунтуванні авторських підходів до вдосконалення відповідного законодавства та розвитку теоретичних положень щодо співвідношення приватноправових і публічно-правових засад у земельній сфері. Сформульовані автором положення наукової новизни є взаємопов'язаними, випливають із логіки проведеного дослідження та мають належне теоретичне й практичне підґрунтя.

До найбільш вагомих результатів дослідження слід віднести обґрунтовану автором концепцію збалансованого правового регулювання земельних відносин, яка ґрунтується на інтеграції цивільно-правових, земельно-правових та реєстраційних механізмів. Запропонований підхід дозволяє розглядати земельні відносини як цілісну систему, у межах якої забезпечується поєднання гарантій права власності із вимогами раціонального використання земель, їх охорони та захисту публічного інтересу.

Позитивно оцінюється запропонований дисертантом ризик-орієнтований підхід до правового регулювання земельних відносин. Його практична цінність полягає у спрямованості не лише на реагування на вже існуючі порушення, а й на своєчасне виявлення та мінімізацію правових, економічних, екологічних і реєстраційних ризиків, що відповідає сучасним тенденціям розвитку земельного законодавства та публічного управління.

На підтримку заслуговує висновок автора щодо відсутності наперед визначеної ієрархії між принципами цивільного та земельного права під час

регулювання земельних відносин. Обґрунтовано доведено, що ефективно вирішення відповідних правових колізій має здійснюватися шляхом узгодження приватних і публічних інтересів із дотриманням принципів пропорційності, правової визначеності та справедливого балансу.

Важливим результатом дослідження є розвиток підходів до оцінювання ефективності правового регулювання земельних відносин крізь призму взаємодії нормативного, інституційного та правозастосовного компонентів. Такий підхід дозволяє оцінювати ефективність законодавства не лише за формальними критеріями, а й за його здатністю забезпечувати реальний захист прав учасників земельних правовідносин.

Позитивної оцінки заслуговують також положення, присвячені цифровізації земельних відносин. Автор обґрунтовує необхідність переходу від фрагментарної цифровізації окремих процедур до інтегрованої моделі цифрового управління земельними ресурсами, що передбачає взаємодію кадастрових, реєстраційних та інших інформаційних систем. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям розвитку земельного законодавства та має практичне значення в умовах післявоєнного відновлення України.

Науковий інтерес становлять результати проведеного порівняльно-правового аналізу законодавства європейських держав. Автор не обмежується характеристикою окремих моделей правового регулювання, а визначає можливості використання позитивного європейського досвіду для подальшого вдосконалення національного законодавства з урахуванням особливостей української правової системи.

Достовірність сформульованих положень забезпечується належною методологічною, нормативною та емпіричною основою дослідження, використанням сучасних методів наукового пізнання, аналізом законодавства України, права Європейського Союзу, законодавства окремих європейських держав, матеріалів судової практики та широкого кола наукових джерел. Положення наукової новизни послідовно аргументовані в основному тексті дисертації та знайшли своє відображення у сформульованих автором висновках.

Отже, наукова новизна дисертаційної роботи є належним чином обґрунтованою та полягає у розвитку сучасних підходів до правового регулювання земельних відносин з урахуванням європейського досвіду. Сформульовані автором положення характеризуються теоретичною значущістю, практичною спрямованістю та можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях, нормотворчій і правозастосовній діяльності.

Значущість результатів дослідження для науки й практики та можливі шляхи їх використання

Дисертаційне дослідження Бориса Богдановича Грошка має вагоме теоретичне і практичне значення. Отримані результати спрямовані на вдосконалення правового регулювання земельних відносин в Україні з

урахуванням сучасних європейських підходів та актуальних тенденцій розвитку земельного законодавства.

Теоретична цінність роботи полягає у розвитку наукових уявлень про правову природу земельних відносин, співвідношення приватноправових і публічно-правових засад їх регулювання, критерії оцінювання ефективності земельного законодавства та напрями його подальшої модернізації в умовах європейської інтеграції. Запропоновані автором наукові підходи можуть бути використані як підґрунтя для подальших досліджень у галузі земельного, цивільного та екологічного права.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що сформульовані рекомендації можуть бути використані у нормотворчій діяльності під час удосконалення земельного законодавства України, гармонізації його положень із правом Європейського Союзу, а також при підготовці нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток земельної реформи, цифровізацію земельної сфери та післявоєнне відновлення земельних ресурсів.

Одержані результати становлять інтерес і для правозастосовної практики. Висновки дисертації можуть бути враховані судами, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами державної реєстрації речових прав, а також іншими учасниками земельних правовідносин під час застосування земельного законодавства та вирішення земельних спорів.

Не менш важливим є освітній потенціал проведеного дослідження. Матеріали дисертації можуть бути використані у навчальному процесі під час викладання дисциплін «Земельне право», «Цивільне право», «Екологічне право», «Порівняльне правознавство», а також при підготовці навчально-методичних матеріалів, підручників і науково-практичних коментарів.

Таким чином, результати дисертаційної роботи мають належне теоретичне та практичне значення, характеризуються можливістю їх широкого використання у науковій, нормотворчій, правозастосовній та освітній діяльності, що підтверджує практичну цінність проведеного дослідження.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях

Основні наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі Бориса Богдановича Грошка, належним чином відображені в опублікованих автором наукових працях. За темою дисертації здобувачем опубліковано 11 наукових праць, із яких 7 наукових статей, у яких висвітлено основні результати дослідження, та 4 публікації апробаційного характеру у збірниках матеріалів всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій.

Опубліковані праці охоплюють основні напрями проведеного дослідження, відображають його концептуальні положення, наукові висновки та практичні рекомендації. Їх зміст відповідає темі дисертації, а сукупність публікацій забезпечує цілісне уявлення про результати виконаного дослідження. Результати

дисертації пройшли належну апробацію під час участі автора у всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, що підтверджує їх наукову обґрунтованість та практичну значущість.

Кількість, характер і зміст наукових публікацій відповідають вимогам, установленим для дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, та забезпечують належний рівень апробації основних результатів дослідження.

Дотримання академічної доброчесності

Під час ознайомлення з дисертаційною роботою Бориса Богдановича Грошка порушень принципів академічної доброчесності не виявлено. Дисертація має самостійний характер, містить належні посилання на використані джерела, а запозичення наукових положень, висновків, ідей та результатів досліджень інших авторів здійснено з дотриманням вимог академічної етики. Підстав вважати, що у дисертаційній роботі наявні ознаки академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації чи інших порушень академічної доброчесності, не встановлено.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи і її окремих положень

Позитивно оцінюючи зміст дисертаційної роботи Бориса Богдановича Грошка, належний рівень обґрунтованості сформульованих у ній наукових положень, висновків і рекомендацій, слід зазначити, що окремі положення дослідження мають дискусійний характер, потребують додаткової аргументації або можуть стати предметом обговорення під час публічного захисту.

1. Потребує додаткового обґрунтування вибір європейських держав, законодавство яких було використано для проведення порівняльно-правового аналізу. Так, у дисертації досліджено правове регулювання земельних відносин у низці держав континентальної та англосаксонської правових систем, зокрема Німеччині, Франції, Польщі, Естонії, Литві та інших країнах. Автором виявлено спільні закономірності цифровізації кадастрів, розвитку просторового планування, державного контролю за земельним ринком та захисту прав на землю. Водночас у роботі доцільно було б чіткіше визначити критерії відбору держав для порівняння: належність до певної правової сім'ї, подібність моделі земельного ринку, досвід постсоціалістичних трансформацій, рівень цифровізації чи особливості державного контролю за обігом земель.

З огляду на широке формулювання назви дисертації – «...в Україні та країнах Європи» – додаткового обґрунтування потребує вибір держав, досвід яких досліджено в роботі, зокрема з погляду їх репрезентативності для формулювання узагальнених висновків щодо європейського досвіду. Це зауваження не ставить під сумнів результати проведеного аналізу, однак відповідна аргументація сприяла б посиленню методологічної визначеності порівняльно-правової частини дисертації.

2. Запропонована в п. 2 наукової новизни ризик-орієнтована модель правового регулювання земельних відносин є перспективною та має належне теоретичне обґрунтування. Водночас додаткової конкретизації потребує механізм її практичного застосування. Так, до вагомих положень наукової новизни належить обґрунтування необхідності врахування правових, економічних, екологічних, реєстраційних і воєнних ризиків у процесі регулювання земельних відносин. Водночас у роботі недостатньо детально розкрито критерії класифікації таких ризиків, суб'єктів їх оцінювання, процедури встановлення рівня ризику та правові наслідки його виявлення.

Дисертантові доцільно було б уточнити, у якій саме формі має функціонувати запропонована ризик-орієнтована модель: як самостійний принцип земельної політики, елемент нормотворчої експертизи, складова державного контролю чи спеціальна адміністративна процедура. Крім того, потребує додаткового обґрунтування узгодженість ризик-орієнтованого підходу з принципами правової визначеності, пропорційності та недопущення надмірного втручання у здійснення права власності. Розкриття цих питань сприяло б конкретизації запропонованої концепції та визначенню правових механізмів її практичної реалізації.

3. Дискусійним є положення про відсутність ієрархії між принципами цивільного та земельного права (п. 3 новизни), оскільки воно потребує визначення більш чітких критеріїв вирішення конкуренції між ними. Автор обґрунтовує інтегративний характер взаємодії приватноправових і публічно-правових засад регулювання земельних відносин. Водночас твердження про відсутність наперед визначеної ієрархії між відповідними принципами залишає відкритим питання щодо порядку їх застосування у конкретній правовій ситуації.

Доцільно було б детальніше визначити критерії, якими мають керуватися суди та інші правозастосовні органи у разі конкуренції принципів, зокрема принципу непорушності права власності та вимог раціонального використання земель, свободи договору й публічних обмежень земельного обороту.

4. Положення щодо цифровізації земельних відносин і можливості використання смарт-контрактів (с. 119 дисертації) потребують більш ґрунтовного узгодження з чинними вимогами до форми правочинів, державної реєстрації та захисту персональних даних. У дисертації обґрунтовано необхідність переходу від фрагментарної фіксації відомостей про земельні ділянки до інтегрованого цифрового управління земельними ресурсами, зокрема шляхом взаємодії земельного кадастру з містобудівними, екологічними та іншими інформаційними системами. Автор також присвятив окрему наукову працю перспективам використання смарт-контрактів у регулюванні земельних відносин.

Водночас у роботі варто було б детальніше розмежувати технічну автоматизацію виконання договору та юридичну природу правочину із

земельною ділянкою. Потребують уточнення можливість використання смарт-контрактів для правочинів, що підлягають нотаріальному посвідченню і державній реєстрації, порядок виправлення програмної помилки, оспорування автоматично виконаної операції, ідентифікація сторін, розподіл відповідальності між учасниками цифрової інфраструктури та забезпечення захисту персональних даних. Отже, сама ідея є сучасною і перспективною, проте її практична реалізація потребує створення комплексних правових гарантій.

5. Положення щодо застосування медіації у земельних спорах (с. 161 дисертації) доцільно було б конкретизувати залежно від виду спору та меж диспозитивності його учасників. Автор слушно звертає увагу на тривалість і складність розгляду земельних спорів та розглядає медіацію як один із перспективних способів їх урегулювання.

Земельні спори є неоднорідними. Частина з них має приватноправовий характер і може бути врегульована шляхом взаємних поступок сторін, тоді як інші пов'язані із законністю рішень органів влади, правовим режимом земель, публічними обмеженнями або правами невизначеного кола осіб. У зв'язку з цим дисертація значно виграла б від визначення критеріїв медіабельності земельних спорів та категорій справ, у яких застосування медіації є допустимим, обмеженим або недоцільним.

Утім висловлені зауваження мають переважно дискусійний і рекомендаційний характер, стосуються окремих аспектів аргументації та можливостей подальшого розвитку сформульованих автором положень. Вони не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи, не впливають на достовірність її основних результатів і можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових досліджень Бориса Богдановича Грошка у сфері правового регулювання земельних відносин.

Загальна оцінка роботи і її відповідність встановленим вимогам.

Таким чином, дисертаційна робота Бориса Богдановича Грошка на тему «Правове регулювання земельних відносин в Україні та країнах Європи: порівняльний аналіз» є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що мають істотне значення для розвитку науки цивільного та земельного права, а також для вдосконалення правового регулювання земельних відносин в Україні в умовах європейської інтеграції.

Результати дослідження характеризуються належним рівнем наукової новизни, достатньою теоретичною обґрунтованістю, внутрішньою логічною узгодженістю, практичною цінністю та повнотою апробації. Дисертація ґрунтується на широкій нормативній, доктринальній та емпіричній базі, містить авторські наукові положення, висновки і рекомендації, які належним чином аргументовані та можуть бути використані у нормотворчій, правозастосовній, науковій і навчальній діяльності.

Викладене дає підстави для висновку, що дисертація Грошка Бориса Богдановича на тему «Правове регулювання земельних відносин в Україні та країнах Європи: порівняльний аналіз» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та практичним значенням здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам пункту 10 Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Грошко Борис Богданович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

завідувач сектору проблем реалізації
господарського законодавства
відділу проблем модернізації
господарського права та законодавства
Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Владислав ТЕРЕМЕЦЬКИЙ

